

Dėl VLKK koreguotų paprastųjų daiktavardžių kirčiavimo normų

VIDAS KAVALIAUSKAS, GINTARĖ PALIUKĖNAITĖ

Lietuvos edukologijos universitetas, Lietuvių kalbotyros ir komunikacijos katedra, T. Ševčenkos g. 31, LT-03111 Vilnius

El. paštas: vidas.kavaliauskas@vpu.lt

Valstybinė lietuvių kalbos komisija (VLKK) 2003 m. pakoregavo 45 paprastųjų (pirminių) daiktavardžių kirčiavimo normas. VLKK nutarimas priimtas atsižvelgus į kalbos sistemingumo reikalavimus ir į kai kuriuos fragmentiškus realios vartosenos duomenis. Išsamesnių realios vartosenos tyrimų atskiruose Lietuvos regionuose ligi šiol nebuvo. Komisija siūlė atskirų paprastųjų daiktavardžių normas tikslinti nuosekliai laikantis normų keitimo per variantus principo – dažniausiai naujos kirčiavimo gretybės nurodomos kaip antrieji variantai, palyginti retai kai kuriuos nesisteminius kalbos faktus siūlyta keisti radikaliau (jų atsisakyti arba naujuosius variantus iš karto teikti kaip pagrindinius). Kai kuriais atvejais siūlyta atsisakyti buvusių kirčiavimo variantų – palikti tik sistemiškesnius ir dažniau vartojamus. Svarbiausias šio tyrimo tikslas ir uždaviniai – ištirti VLKK Rekomendacijoje (*Dėl kai kurių pirminių (paprastųjų) daiktavardžių kirčiavimo* Nr. K-2) koreguotų paprastųjų daiktavardžių kirčiavimo variantų realią vartoseną skirtinguose Lietuvos regionuose. Tyrime dalyvavo 500 žmonių iš skirtingų Lietuvos vietovių, t. y. Lazdijų ir Molėtų rajonų, Prienų miesto. Atliktas tyrimas rodo, kad dauguma patikslintų paprastųjų daiktavardžių normų yra remiamos realios vartosenos. Dvylikos paprastųjų daiktavardžių (*dumblas, gandra, kardas, rakandas, šalmas, šarvas, tauras, urvas, žvynas, liauka, šlovė, rūšis*) naujasis kirčiavimo normas reali vartoseną palaiko tik iš dalies. Komisijos įteisinti naujieji antrieji kirčiavimo variantai, anksčiau laikyti kirčiavimo klaidomis, yra gerokai populiareni už pagrindinius. Pasilikus tokioms vartojimo tendencijoms ir ateityje, kirčiavimo variantai galėtų būti sukeisti vietomis. Reali vartoseną nepalaiko VLKK sprendimo sukeisti daiktavardžio *sėbras* kirčiavimo variantus vietomis. Šio daiktavardžio kirčiavimo norma ateityje koreguotina. Tyrimo duomenys apie paprastųjų daiktavardžių kirčiavimo realią vartoseną gyvojoje kalboje gali praversti kirčiavimo normų kodifikuotojams, kalbininkams, tyrinėjantiems kirčiavimo normų kaitą, vartosenos polinkius.

Raktažodžiai: kodifikuota kirčiavimo norma, reali vartoseną, paprastieji (pirminiai) daiktavardžiai, kirtis, bendrinė lietuvių kalba

---

IVADAS

Rengiant naująją bendrinės lietuvių kalbos žodyną Valstybinės lietuvių kalbos komisijos (VLKK) Tarties ir kirčiavimo pakomisė 2003–2011 m. atidžiai peržiūrėjo visų kalbos dalių problemiškesnius kirčiavimo atvejus ir, atsižvelgusi į sistemiskumo reikalavimus ir bendrąsias realios vartosenos tendencijas, pakoregavo nemažos dalies žodžių ir jų formų

kirčiavimo normas. 2003 m. pakoreguotos 45 paprastųjų (pirminių) daiktavardžių kirčiavimo normos. VLKK nutarimas priimtas atsižvelgus į kalbos sistemingumo reikalavimus ir į kai kuriuos fragmentiškus realios vartosenos duomenis. Išsamesnių realios vartosenos tyrimų atskiruose Lietuvos regionuose ligi šiol nebuvo. Komisija siūlė atskirų paprastųjų daiktavardžių normas tikslinti nuosekliai laikantis normų keitimo per variantus principo – dažniausiai naujos kirčiavimo gretybės nurodomos kaip antrieji variantai, palyginti retai kai kuriuos nesisteminius kalbos faktus siūlyta keisti radikaliau (jų atsisakyti arba naujuosius variantus iš karto teikti kaip pagrindinius). Kai kuriais atvejais siūlyta atsisakyti buvusių kirčiavimo variantų – palikti tik sistemiškesnius ir dažniau vartojamus. Svarbiausias šio tyrimo **tikslas ir uždaviniai** – ištirti VLKK Rekomendacijoje (*Dėl kai kurių pirminių (paprastųjų) daiktavardžių kirčiavimo* Nr. K-2) koreguotų paprastųjų daiktavardžių kirčiavimo variantų realią vartoseną skirtinguose Lietuvos regionuose. **Eksperimentinis tyrimas** buvo atliktas 2009–2010 m., jame dalyvavo 500 žmonių iš skirtingų Lietuvos vietovių, t. y. Lazdijų ir Molėtų rajonų, Prienų miesto. Respondentų buvo prašoma perskaityti sakinius, kuriuose tarp kitų žodžių buvo ir tiriamasis daiktavardis. Tiriamiesiems skaitant sakinius, anketose buvo žymima, kaip jie kirčiuoja rūpimą paprastąjį daiktavardį. Tokiu būdu gauti išsamūs rezultatai, atspindintys tirtų daiktavardžių realią vartoseną. Gauti duomenys dar buvo lyginami su Antano Pakerio anksčiau Vilniaus pedagoginiame universitete atliktais kai kurių daiktavardžių kirčiavimo realios vartosenos tyrimais (tyrime dalyvavo studentai). Taigi pagrindinis šio darbo **metodas** – respondentų apklausa, anketavimas, gautų rezultatų analizė, lyginimas su ankstesniais tyrimų rezultatais, tiriamųjų daiktavardžių kirčiavimo normos fiksavimo kalbinėje literatūroje peržvalga. Atlikti realios vartosenos tyrimai turi ir **praktinę vertę** – jų rezultatais galės pasinaudoti kirčiavimo normų kodifikuotojai.

Tiriamų daiktavardžių kirčiavimas norminamuosiuose leidiniuose, žodynuose, gramatikose, akcentologijos literatūroje gerokai svyruoja. „Peržvelgus XX a. žodynus, skirtus bendrinės kalbos reikmėms, nesunku pastebėti, jog kai kurių žodžių kirčiavimo normos įvairuoja. Turbūt nerastume nė poros žodynų (ar šiaip kirčiuotų žodžių sąrašų), kur kirčiavimas visai sutaptų. Žodynų sudarytojai, gramatikų, vadovėlių autoriai nuolat susiduria su žodžiais, neturinčiais stabilių kirčiavimo normų, ir norom nenorom turi rinktis vieną kurį kirčiavimo variantą arba teikti kirčiavimo gretimybių“ [9, 72]. Kai kurių žodžių norminamuosiuose kalbos leidiniuose fiksuota kirčiavimo norma realios vartosenos seniai nėra palaikoma – tai rodo ir ankstesni kalbininkų pastebėjimai, ir pavieniai realios vartosenos tyrimai (dažniausiai – studentų kalbos). Panaši padėtis buvo ir 45-ųjų paprastųjų daiktavardžių, kurių kirčiavimo normas pakoregavo VLKK. Atsitiktinai pasirinkti Lazdijų ir Molėtų rajonų, Prienų miesto gyventojai geranoriškai ir draugiškai dalyvavo 45-ųjų paprastųjų daiktavardžių kirčiavimo realios vartosenos tyrime. Jie nežinojo, ko siekiama šia apklausa, – tad gautų rezultatų autentiškumu abejoti neverta. Gauti duomenys buvo išanalizuoti ir šiame darbe suskirstyti į keturias atskiras grupes.

1. Paprastieji daiktavardžiai, kurių teikiamas patikslintas kirčiavimo normas visiškai remia reali vartoseną. Tokių daiktavardžių užfiksuota dešimt (22,2 %). Jų kirčiavimo norma svyravo įvairiuose lingvistiniuose šaltiniuose. Atlikta apklausa rodo, jog patikslintos šių daiktavardžių kirčiavimo normos yra visiškai remiamos realios vartosenos.

1.1. VLKK pasiūlė 5-ųjų paprastųjų daiktavardžių palikti tik vieną, pagrindinį, kirčiavimo variantą, o antrojo varianto, neremiamo realios vartosenos, atsisakyti. Tokį Komisijos

sprendimą palaikė ir mūsų tyrime dalyvavę respondentai iš skirtingų trijų Lietuvos vietovių (visose tirtose vietose vyravo variantas, kurį VLKK paliko kaip vienintelį): **tiñklas 4 – 458 (91,6 %)** ir **tiñklas 2 – 42 (8,4 %)**; **smėlis 2 – 453 (90,6 %)** ir **smėlys 4 – 47 (9,4 %)**; **gúoba 1 – 434 (86,8 %)** ir **guobà 4 – 66 (13,2 %)**; **skardà 4 – 483 (96,6 %)** ir **skárda 1 – 17 (3,4 %)**; **deivė 2 – 475 (95 %)** ir **deivė 4 – 25 (5 %)**. Studentų kirčiavimo polinkių tyrimas rodo, kad jaunimas irgi palaiko tokį VLKK nutarimą [7, 16, 26, 41].

1.2. Valstybinės lietuvių kalbos komisijos pateiktoje Rekomendacijoje yra pasiūlyta naujų antrųjų kirčiavimo variantų, kurie gyvojoje kalboje yra dažni, bet vartojimu nusileidžia pagrindiniam variantui (*skilòys 4 ir skil̂vis 2; žarnà 3 ir žárna 1*) (žr. 1 lentelę).

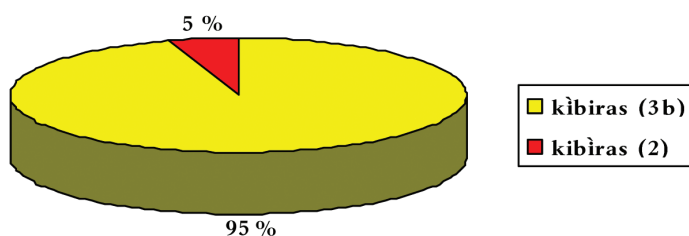
1 lentelė. Kaip respondentai kirčiavo du paprastuosius daiktavardžius

	Lazdijų rajonas	Molėtų rajonas	Prienuoliai	Iš viso
1.1. skilv̂ys (4)	194 (97 %)	90 (60 %)	97 (64,7 %)	381 (76,2 %)
1.2. skil̂vis (2)	6 (3 %)	60 (40 %)	53 (35,3 %)	119 (23,8 %)
2.1. žarnà (3)	196 (98 %)	85 (56,7 %)	117 (78 %)	398 (79,6 %)
2.2. žárna (1)	4 (2 %)	65 (46,3 %)	33 (22 %)	102 (20,4 %)

1.3. Kelių paprastųjų daiktavardžių kirčiavimo variantai yra sukeisti vietomis (*k̂ibiras 3^b* ir *kib̂iras 2; mėnas 4, 2; audrà 4 ir áudra 1*). Daiktavardžio *kibiras* dabartinė kodifikuota norma buvo teikiama ir senesniuose šaltiniuose: LKŽ 5 725; MŽ 160. Realios vartosenos tyrimas rodo, kad dauguma respondentų palaiko naująjį VLKK nutarimą (žr. 2 lentelę ir 1 pav).

2 lentelė. Kaip respondentai kirčiavo daiktavardį *kibiras*

	Lazdijų rajonas	Molėtų rajonas	Prienuoliai	Iš viso
<i>k̂ibiras</i> (3 ^b)	199 (99,5 %)	142 (94,7 %)	134 (89,3 %)	475 (95 %)
<i>kib̂iras</i> (2)	1 (0,5 %)	8 (5,3 %)	16 (10,7 %)	25 (5 %)

1 pav. Daiktavardžio *kibiras* kirčiavimo polinkiai

Studentai taip pat akivaizdžiai palaiko 3^b kirčiuotės variantą – *k̂ibiras* [7, 26].

Daiktavardžio *menas* dabartiniai kodifikuoti kirčiavimo variantai fiksuoti ir anksčiau [MŽ 183; TŽ 170], tik vienas 4 kirčiuotės variantas nurodytas *Lietuvių kalbos tarties pagrinduose ir žodyne* [15, 588]. Naująjį pagrindinį kirčiavimo variantą palaiko ir studentai – jų kirčiavimo vartosenos tyrimas rodo, kad nė vienas nesirinko 2 kirčiuotės varianto: *mėnas 4 – 33 ir mėnas 2 – 0* [7, 26]. Naująjį variantą akivaizdžiai labiau palaikė ir mūsų tyrime dalyvavę respondentai iš trijų skirtingų Lietuvos vietų: *mėnas 4 – 496 (99,2 %)* ir

mėnas 2 – 4 (0,8 %). Daiktavardžio *audra* kirčiavimo norma lingvistinėje literatūroje labai svyruoja: *audrà* 4 – MLKŽ 29; *áudra* 1 – 1, 64; 2, 17; 13, 235, 300, 587; 14, 60; 6, 25; 7, 8; LKRŽ 163; *audrà* 4 ir *áudra* 1 – 12, 55–56; 3, 41; 8, 5; 15, 250; DŽ₂ 61; MŽ 106; LV 190; TŽ 56; *áudra* 1 ir *audrà* 4 – 4, 53; 17, 61; 10, 8; DŽ₁ 52; DŽ₃ 62; DŽ₄ 62; LKŽ I 458. Studentų apklausos duomenys rodo, kad jie palaiko tik 4 kirčiuotės variantą [7, 17]. VLKK sprendimas sukeisti šio daiktavardžio kirčiavimo variantus vietomis ir teikti kaip pagrindinį 4 kirčiuotės variantą yra palaikomas visų respondentų iš skirtingų trijų Lietuvos rajonų: *audrà* 4 – 459 (91,8 %) ir *áudra* 1 – 41 (8,2 %).

2. Paprastieji daiktavardžiai, kurių teikiami abu kirčiavimo variantai yra populiarūs tarp kalbos vartotojų. Tokių daiktavardžių yra 22 (48,9 %), jų kirčiavimo variantai nevienodai populiarūs tirtose trijose Lietuvos vietovėse – vienų jų vyrauja pagrindinis kirčiavimo variantas, kitų – antrasis (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. Kaip respondentai kirčiavo 22 paprastuosius daiktavardžius

	Lazdijų rajonas	Molėtų rajonas	Prienai	Iš viso
1.1. krėslas (3)	1 (0,5 %)	80 (53,3 %)	36 (24 %)	117 (23,4 %)
1.2. krėslas (1)	199 (99,5 %)	70 (46,7 %)	114 (76 %)	383 (76,6 %)
2.1. plėntas (1)	197 (98,5 %)	27 (18 %)	16 (10,7 %)	240 (48 %)
2.2. pleñtas (2)	3 (1,5 %)	116 (77,3 %)	134 (89,3 %)	253 (50,6 %)
2.3. pleñtas (4)	0 (0 %)	7 (4,7 %)	0 (0 %)	7 (1,4 %)
3.1. skrúostas (1)	197 (98,5 %)	118 (78,7 %)	16 (10,7 %)	331 (66,2 %)
3.2. skrúostas (3)	3 (1,5 %)	32 (21,3 %)	134 (89,3 %)	169 (33,8 %)
4.1. smùrtas (1)	3 (1,5 %)	92 (61,3 %)	32 (21,3 %)	127 (25,4 %)
4.2. smuřtas (2)	197 (98,5 %)	58 (38,7 %)	118 (78,7 %)	373 (74,6 %)
5.1. tũntas (1)	6 (3 %)	104 (69,3 %)	134 (89,3 %)	244 (48,8 %)
5.2. tuñtas (4)	194 (97 %)	46 (30,7 %)	1 (0,7 %)	241 (48,2 %)
5.3. tuñtas (2)	0 (0 %)	0 (0 %)	15 (10 %)	15 (3 %)
6.1. sváinis (1)	193 (96,5 %)	87 (58 %)	50 (33,3 %)	330 (66 %)
6.2. svaĩnis (2)	7 (3,5 %)	63 (42 %)	100 (66,7 %)	170 (34 %)
7.1. lėlỹs (4)	193 (96,5 %)	70 (46,7 %)	18 (12 %)	281 (56,2 %)
7.2. lėlỹs (3)	7 (3,5 %)	80 (53,3 %)	132 (88 %)	219 (43,6 %)
8.1. snarglỹs (3)	2 (1 %)	25 (16,7 %)	114 (76 %)	141 (28,2 %)
8.2. snarglỹs (4)	198 (99 %)	125 (83,3 %)	36 (24 %)	359 (71,8 %)
9.1. žaltỹs (3)	5 (2,5 %)	34 (22,7 %)	116 (77,3 %)	155 (31 %)
9.2. žaltỹs (4)	195 (97,5 %)	116 (77,3 %)	34 (22,7 %)	345 (69 %)
10.1. balà (2)	4 (2 %)	104 (69,3 %)	31 (20,7 %)	139 (27,8 %)
10.2. balà (4)	196 (98 %)	46 (30,7 %)	119 (79,3 %)	361 (72,2 %)
11.1. dũdà (2)	4 (2 %)	109 (62,7 %)	132 (88 %)	245 (49 %)
11.2. dũdà (4)	196 (98 %)	41 (27,3 %)	18 (12 %)	255 (51 %)
12.1. ýda (1)	6 (3 %)	134 (89,3 %)	48 (32 %)	188 (37,6 %)
12.2. ydà (4)	194 (97 %)	16 (10,7 %)	102 (68 %)	312 (62,4 %)
13.1. lėšos (1)	6 (3 %)	98 (65,3 %)	62 (41,3 %)	166 (33,2 %)
13.2. lėšos (4)	194 (97 %)	52 (34,7 %)	88 (58,7 %)	334 (66,8 %)
14.1. porà (3)	14 (7 %)	86 (57,3 %)	116 (77,3 %)	216 (43,2 %)
14.2. porà (4)	186 (93 %)	64 (42,7 %)	34 (22,7 %)	284 (56,8 %)

3 lentelė. Tešinis

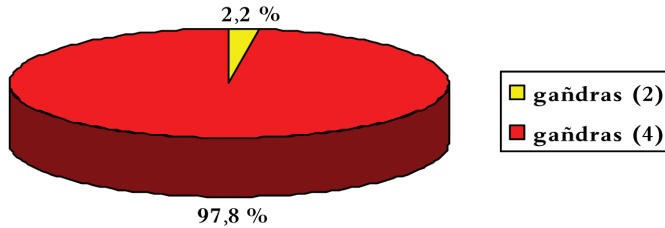
	Lazdijų rajonas	Molėtų rajonas	Prienai	Iš viso
15.1. próga (1)	181 (90,5 %)	65 (43,3 %)	65 (43,3 %)	311 (62,2 %)
15.2. progà (4)	19 (9,5 %)	85 (56,7 %)	85 (56,7 %)	189 (37,8 %)
16.1. rinkà (2)	11 (5,5 %)	68 (45,3 %)	101 (67,3 %)	180 (36 %)
16.2. rinka (1)	189 (94,5 %)	82 (54,7 %)	49 (32,7 %)	320 (64 %)
17.1. skujà (4)	193 (96,5 %)	62 (41,3 %)	16 (10,7 %)	271 (54,2 %)
17.2. skujà (2)	7 (3,5 %)	88 (58,7 %)	134 (89,3 %)	229 (45,8 %)
18.1. vapsvą (4)	194 (97 %)	72 (48 %)	119 (79,3 %)	385 (77 %)
18.2. vapsvą (2)	6 (3 %)	78 (52 %)	31 (20,7 %)	115 (23 %)
19.1. kriauklė (4)	9 (4,5 %)	85 (56,7 %)	16 (10,7 %)	110 (22 %)
19.2. kriauklė (1)	191 (95,5 %)	65 (43,3 %)	134 (89,3 %)	390 (78 %)
20.1. svainė (1)	165 (82,5 %)	103 (68,7 %)	100 (66,7 %)	368 (73,6 %)
20.2. svainė (2)	35 (17,5 %)	47 (31,3 %)	50 (33,3 %)	132 (26,4 %)
21.1. šerdis (4)	196 (98 %)	63 (42 %)	18 (12 %)	277 (55,4 %)
21.2. šerdis (3)	4 (2 %)	87 (58 %)	132 (88 %)	223 (44,6 %)
22.1. uolektis (1)	194 (97 %)	108 (72 %)	35 (23,3 %)	337 (67,4 %)
22.2. uolektis (3 ^a)	6 (3 %)	18 (12 %)	115 (76,7 %)	139 (27,8 %)
22.3. uolėktis (2)	0 (0 %)	24 (16 %)	0 (0 %)	24 (4,8 %)

VLKK sprendimas teikti abu kirčiavimo variantus (*krėslas* 3 ir *krėslas* 1; *plėntas* 1 ir *plentas* 2; *skruostas* 1 ir *skruostas* 3; *smurtas* 1 ir *smurtas* 2; *tūntas* 1 ir *tuñtas* 4; *svainis* 1 ir *svainis* 2; *lėlys* 4 ir *lėlys* 3; *snarglys* 3 ir *snarglys* 4; *žaltys* 3 ir *žaltys* 4; *balà* 2 ir *balà* 4; *dūdà* 2 ir *dūdà* 4; *yda* 1 ir *yda* 4; *lėšos* 1 ir *lėšos* 4; *porà* 3 ir *porà* 4; *próga* 1 ir *progà* 4; *rinkà* 2 ir *rinka* 1; *skujà* 4 ir *skujà* 2; *vapsvą* 4 ir *vapsvą* 2; *kriauklė* 4 ir *kriauklė* 1; *svainė* 1 ir *svainė* 2; *šerdis* 4 ir *šerdis* 3; *uolektis* 1 ir *uolektis* 3^a) yra pamatuotas.

3. Paprastieji daiktavardžiai, kurių pakoreguotas kirčiavimo normas iš dalies palaiko reali vartoseną. VLKK, siūlydama koreguoti kirčiavimo normas, dažniausiai nuosekliai laikėsi naujų variantų teikimo principo: greta anksčiau teikto vienintelio kirčiavimo varianto įteisinti populiariausi variantai. Tokių paprastųjų daiktavardžių yra 12 (26,7 %): *dumblas* 2 ir *dumblas* 4; *gañdras* 2 ir *gañdras* 4; *kárdas* 3 ir *kařdas* 4; *rakañdas* 2 ir *rakándas* 1; *šálmas* 3 ir *šálmas* 4; *šárvas* 3 ir *šařvas* 4; *taūras* 4 ir *taūras* 2; *ūrvas* 3 ir *uřvas* 4; *žvõnas* 3 ir *žvõnas* 4; *liaukà* 2 ir *liáuuka* 1; *šlovė* 3 ir *šlovė* 4; *rúšis* 1 ir *rūšis* 4. Toks žingsnis labai svarbus – neįteisinti tokie kirčiavimo variantai anksčiau buvo laikomi kirčiavimo klaidomis. Dabar juos galima vartoti, bet jie kol kas laikomi antraisiais kirčiavimo variantais. Vis dėlto kalbos vartotojai linkę būtent juos dažniau vartoti – tai rodo atliktas jų realios vartosenos tyrimas, studentų kirčiavimo polinkiai. Pavyzdžiui, literatūroje beveik visada buvo nurodomas tik 2 kirčiuotės daiktavardžio *gañdras* kirčiavimas [1, 62; 12, 57; 7, 19; 15, 342; DŽ₁ 196; DŽ₂ 162; DŽ₃ 164; DŽ₄ 164; DŽ_{6e}; LKŽ 3 98]; 4 kirčiuotės variantas *gañdras* buvo teikiamas LV. Kai kuriuose senesniuose šaltiniuose [11, 54; MŽ 134; TŽ 102] bei naujausiuose leidiniuose [5, 2008, 38], išleistuose jau po Komisijos priimtų korekcijų, galima rasti ir kirčiavimo variantų: *gañdras* 2, 4. Mūsų atliktas tyrimas rodo, kad įteisintas antrasis 4 kirčiuotės variantas yra palaikomas realios vartosenos ir akivaizdžiai pirmauja prieš pagrindinį 2 kirčiuotės variantą (žr. 4 lentelę ir 2 pav.).

4 lentelė. Kaip respondentai kirčiavo daiktavardį *gañdras*

	Lazdijų rajonas	Molėtų rajonas	Prienai	Iš viso
gañdras (2)	3 (1,5 %)	8 (16 %)	0 (0 %)	11 (2,2 %)
gañdras (4)	197 (98,5 %)	142 (84 %)	150 (100 %)	489 (97,8 %)

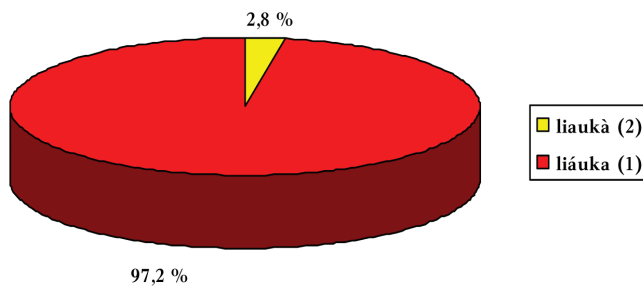
2 pav. Daiktavardžio *gañdras* kirčiavimo polinkiai

Antrąjį variantą akivaizdžiai palaiko ir jaunimas: *gañdras* 2 – 0; *gañdras* 4 – 54 [7, 26].

Beveik visoje lietuvių lingvistinėje literatūroje daiktavardžio *liauka* buvo nurodomas tik tvirtagalės šaknies 2 kirčiuotės variantas [15, 565; 16, 28; DŽ₁ 420; DŽ₂ 366; DŽ₃ 363; DŽ₄ 363; DŽ_{6e}; LV 355; MŽ 175; TŽ 160; ir kt.]. Atliktas šio daiktavardžio realios vartosenos tyrimas rodo, kad VLKK sprendimas įteisinti antrąjį, tvirtapradės šaknies, variantą (1 kirčiuotė) yra palaikomas realios vartosenos (žr. 5 lentelę ir 3 pav.).

5 lentelė. Kaip respondentai kirčiavo daiktavardį *liauka*

	Lazdijų rajonas	Molėtų rajonas	Prienai	Iš viso
liaukà (2)	3 (1,5 %)	11 (7,3 %)	0 (0 %)	14 (2,8 %)
liáuuka (1)	197 (98,5 %)	139 (92,7 %)	150 (100 %)	486 (97,2 %)

3 pav. Daiktavardžio *liauka* kirčiavimo polinkiai

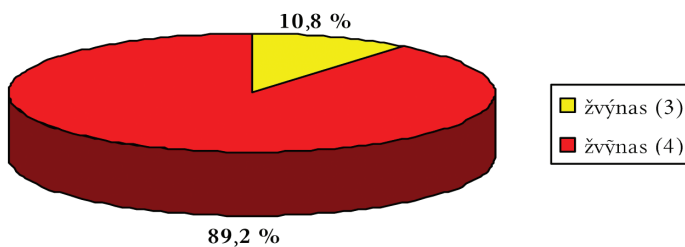
Antrąjį kirčiavimo variantą akivaizdžiai palaiko ir jaunimas – tai rodo prof. A. Pakerio atliktas VPU studentų lituanistų kirčiavimo polinkių tyrimas: *liaukàs* – 0, *liáuukas* – 54 [7, 26].

Gana nenuosekliai žodynuose ir akcentologijos literatūroje buvo teikiama daiktavardžio *žvynas* kirčiavimo norma. Pirmajame DŽ buvo teikiamas tik 3 kirčiuotės tvirtapradės šaknies *žvynas*; tokia kirčiavimo norma buvo teikiama ir kituose šaltiniuose [2, 148;

15, 1240; 16, 31; DŽ₁ 987; LKRŽ 381; MŽ 279]. DŽ₂ radikaliai pakeitė šio daiktavardžio kirčiavimo normą – atsakyta ankstesnio 3 kirčiuotės varianto ir įteisinti nauji du variantai: *žvŷnas* 4 ir *žvŷnas* 1 [žr. DŽ₂ 974; TŽ 317]. DŽ₃ padarė naujus radikalius pakeitimus: atsakyta pagrindinio 4 kirčiuotės varianto ir sugrąžintas 3 kirčiuotės variantas kaip pagrindinis: *žvŷnas* 3 ir *žvŷnas* 1. Tokia šio daiktavardžio kirčiavimo norma buvo teikiama ir kituose šaltiniuose [7, 30; DŽ₃ 966; DŽ₄ 966; DŽ_{6e}]. Akademiniam lietuvių kalbos žodyne nurodomi visi keturi galimi variantai: *žvŷnas* 3, 1, *žvŷnas* 4, 2 [LKŽ 20 1123]. Toks šio daiktavardžio kirčiavimo įvairavimas rodo, kad būtini išsamūs jo realios vartosenos tyrimai, padėsiantys tinkamai kodifikuoti kirčiavimo normą. VLKK, remdamasi bendromis šio daiktavardžio vartojimo tendencijomis ir normų keitimo per variantus principais, pasiūlė palikti 3 ir 4 kirčiuočių variantus: *žvŷnas* 3, *žvŷnas* 4. Atlikti išsamūs tyrimai skirtingose trijose Lietuvos vietose rodo, kad abu kirčiavimo variantai gyvi kalboje (1 ir 2 kirčiuočių variantai jau sunykę), bet vyrauja antrasis 4 kirčiuotės variantas *žvŷnas*, *žvŷnai*, *žvŷnūs* (žr. 6 lentelę ir 4 diagramą).

6 lentelė. Kaip respondentai kirčiavo daiktavardį *žvŷnas*

	Lazdijų rajonas	Molėtų rajonas	Prienai	Iš viso
<i>žvŷnas</i> (3)	4 (2 %)	18 (12 %)	32 (21,3 %)	54 (10,8 %)
<i>žvŷnas</i> (4)	196 (98 %)	132 (88 %)	118 (78,7 %)	446 (89,2 %)

4 pav. Daiktavardžio *žvŷnas* kirčiavimo polinkiai

Panašūs rezultatai gauti ir 2011 m. ištyrus Lietuvos edukologijos universiteto studentų lituanistų, neklususių akcentologijos paskaitų, daiktavardžio *žvŷnas* realią vartoseną – daugumai iš 70 tyrime dalyvavusių studentų labiau priimtinas 4 kirčiuotės variantas: *žvŷnas* 4 – 53 (75,7 %) ir *žvŷnas* 3 – 17 (24,3 %).

Ir kitų šios grupės paprastųjų daiktavardžių naujas antrasis kirčiavimo variantas labiau palaikomas realios vartosenos: *duŷblas* 2 (42; 8,4 %) ir *duŷblas* 4 (458; 91,6 %); *kárdas* 3 (76; 15,2 %) ir *kařdas* 4 (424; 84,8 %); *rakaňdas* 2 (1; 0,2 %) ir *rakánda* 1 (499; 99,8 %); *šáľmas* 3 (49; 9,8 %) ir *šáľmas* 4 (451; 90,2 %); *šárvas* 3 (70; 14 %) ir *šárvas* 4 (430; 86 %); *taŷras* 4 (104; 20,8 %) ir *taŷras* 2 (396; 79,2 %); *ŷrvas* 3 (46; 9,2 %) ir *uřvas* 4 (454; 90,8 %); *šlovė* 3 (54; 10,8 %) ir *šlovė* 4 (446; 89,2 %); *rŷšis* 1 (79; 15,8 %) ir *rŷšis* 4 (421; 84,2 %).

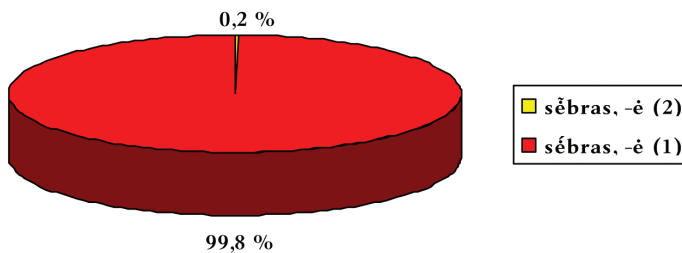
Šių 12-os paprastųjų daiktavardžių įteisinti antrieji kirčiavimo variantai palaikomi realios vartosenos – tyrime dalyvavę respondentai juos vartoja kaip pagrindinius. Ateityje galima tikėtis, kad, išlikus tokiems realios vartosenos polinkiams, teks dar kartą tikslinti šių daiktavardžių kirčiavimo normą ir sukeisti dabar Rekomendacijoje teikiamus variantus vietomis.

4. Paprastieji daiktavardžiai, kurių pakoreguoto kirčiavimo normų reali vartoseną nepalaiko. Toks daiktavardis tėra vos vienas (2,2 %). DŽ₄, DŽ_{6c} paprastasis daiktavardis *sėbras*, -ė kirčiuojamas dvejopai: *sėbras*, -ė 1 ir *sėbras*, -ė 2. Šio daiktavardžio kirčiavimo norma svyravo ir kituose lingvistiniuose šaltiniuose: *sėbras*, -ė 2 – LV 489; LKŽ 12 277; TŽ 235; *sėbras*, -ė 1 – DŽ₁ 705; DŽ₂ 689; *sėbras*, -ė 2 ir *sėbras*, -ė 1 – 5, 38; *sėbras*, -ė 1 ir *sėbras*, -ė 2 – DŽ₃ 682; DŽ₄ 682. VLKK nusprendė sukeisti daiktavardžio *sėbras* kirčiavimo variantus vietomis ir pagrindiniu nurodyti 2 kirčiuotės variantą (*sėbras*, -ė 2 ir *sėbras*, -ė 1). Šio daiktavardžio, slavizmo, tvirtagalės priegaidės variantas nors ir sistemiškesnis (paprastai senieji dviskiemeniai slavizmai bendrinėje kalboje vartojami su tvirtagale šaknies priegaide), bet nėra remiamas realios vartosenos. Atliktas tyrimas rodo, kad absoliuti dauguma respondentų rinkosi anksčiau DŽ teiktą pagrindinį tvirtapradės šaknies variantą (žr. 7 lentelę ir 5 pav.).

7 lentelė. Kaip respondentai kirčiavo daiktavardį *sėbras*, -ė

	Lazdijų rajonas	Molėtų rajonas	Prienai	Iš viso
<i>sėbras</i> , -ė (2)	1 (0,5 %)	0 (0 %)	0 (0 %)	1 (0,2 %)
<i>sėbras</i> , -ė (1)	199 (99,5 %)	150 (100 %)	150 (100 %)	499 (99,8 %)

5 pav. Daiktavardžio *sėbras*, -ė kirčiavimo polinkiai

Kaip matyti iš gautų duomenų, VLKK nutarimas sukeisti šio daiktavardžio kirčiavimo variantus vietomis nėra palaikomas visuomenės. Išlikus ateityje tokioms kirčiavimo tendencijoms, vertėtų sugrąžinti anksčiau DŽ teiktus variantus: *sėbras*, -ė 1 ir *sėbras*, -ė 2.

IŠVADOS

1. Valstybinė lietuvių kalbos komisija 2003 m. pakoregavo 45-ių paprastųjų (pirminių) daiktavardžių kirčiavimo normas. Priimti sprendimai ne tik yra perspektyvūs, bet ir pagrįsti, remiami realios vartosenos. Tai patvirtina trijuose Lietuvos regionuose atliktas paprastųjų daiktavardžių realios vartosenos tyrimas.

2. Valstybinės lietuvių kalbos komisijos pateiktoje Rekomendacijoje yra pasiūlyta naujų antrųjų kirčiavimo variantų (*skilvīs* 4 ir *skilvois* 2; *žarnà* 3 ir *žárna* 1), kelių paprastųjų daiktavardžių kirčiavimo variantai yra sukeisti vietomis (*kibiras* 3^b ir *kibiras* 2; *mėnas* 4, 2; *audrà* 4 ir *áudra* 1), kai kurių žodžių antrųjų kirčiavimo variantų atsisakyta (jie kalboje beveik nevartojami), jų kirčiavimo norma kodifikuota be variantų: *tiñklas* 4; *smėlis* 2; *gúoba* 1; *skardà* 4; *deivė* 2. Atlikta apklausa rodo, kad patikslintos šių daiktavardžių kirčiavimo normos yra visiškai remiamos realios vartosenos.

3. Dvidešimt dviejų paprastųjų daiktavardžių kirčiavimo variantai nevienodai populiarūs tirtose trijuose Lietuvos vietovėse – vienu jų vyrauja pagrindinis kirčiavimo variantas,

kitų – antrasis. Valstybinės lietuvių kalbos komisijos sprendimas teikti abu kirčiavimo variantus (*kréslas* 3, 1; *pléntas* 1 ir *pleñtas* 2; *skruóostas* 1, 3; *smùrtas* 1 ir *smuřtas* 2; *túntas* 1 ir *tuñtas* 4; *soáinis* 1 ir *soaĩnis* 2; *lélỹs* 4, 3; *snarglỹs* 3, 4; *žaltỹs* 3, 4; *balà* 2, 4; *dūdà* 2, 4; *ýda* 1 ir *ydà* 4; *lėšos* 1 ir *lėšos* 4; *soáinė* 1 ir *soaĩnė* 2; *porà* 3, 4; *próga* 1 ir *progà* 4; *rinkà* 2 ir *rinka* 1; *skujà* 4, 2; *vapsvà* 4, 2; *kriauklė* 4 ir *kriáuکلė* 1; *šerdis* 4, 3; *uolektis* 1 ir *uolektis* 3^a) yra pamatuotas.

4. Dvylikos pirminių daiktavardžių naujasias kirčiavimo normas reali vartoseną palaiko tik iš dalies. Komisijos įteisinti nauji antrieji kirčiavimo variantai, anksčiau laikyti kirčiavimo klaidomis, yra gerokai populiarešni už pagrindinius (*duñblas* 2 ir ***duñblas* 4**; *gañdras* 2 ir ***gañdras* 4**; *kárdas* 3 ir ***kařdas* 4**; *rakañdas* 2 ir ***rakándas* 1**; *šálmas* 3 ir ***šalmas* 4**; *šárvas* 3 ir ***šařvas* 4**; *taũras* 4 ir ***taũras* 2**; *ũrvas* 3 ir ***uřvas* 4**; *žovỹnas* 3 ir ***žovỹnas* 4**; *liaukà* 2 ir ***liáuuka* 1**; *šlovė* 3 ir ***šlovė* 4**; *rũšis* 1 ir ***rũšis* 4**). Pasilikus tokioms vartojimo tendencijoms ir ateityje, kirčiavimo variantai galėtų būti sukeisti vietomis.

5. VLKK sprendimo sukeisti pirminio daiktavardžio *sėbras*, -ė kirčiavimo variantus vietomis (*sėbras*, -ė 2 ir *sėbras*, -ė 1) nepalaiko reali vartoseną. Šio daiktavardžio kirčiavimo norma ateityje galėtų būti koreguota.

Gauta 2011 11 17
Priimta 2011 12 13

Literatūra ir šaltiniai

- [1] BŪTĖNAS, Petras. *Lietuvių kalbos akcentologijos vadovėlis*. Kaunas: Sakalas, 1931. 216 p.
- [2] KAMANTAUSKAS, Viktoras. *Trumpas lietuvių kalbos kirčio mokslas*. II dalis: *Kirčio žodynas*. Kaunas: „Švyturio“ bendruomenės leidinys, 1929. 156 p.
- [3] LAIGONAITĖ, Adelė. *Lietuvių kalbos akcentologija*. Vilnius: Mokslas, 1978. 123 p.
- [4] LAIGONAITĖ, Adelė. *Lietuvių kalbos akcentologija*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2002. 159 p.
- [5] MIKULĖNIENĖ, Danguolė; PAKERYS, Antanas; STUNDŽIA, Bonifacas. *Bendrinės lietuvių kalbos kirčiavimo žinynas*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto I-kla, 2008. 301 p.
- [6] PAKERYS, Antanas. Dvejobas kirčiavimas. *Mūsų kalba*, 1975, Nr. 6, p. 22–28.
- [7] PAKERYS, Antanas. *Akcentologija*. I dalis. Kaunas: Šviesa, 1994. 423 p.
- [8] PAKERYS, Antanas. Kaip kirčiuoti. *Gimtoji kalba*, 2003, Nr. 8, p. 4–5.
- [9] PAKERYS, Antanas. Daiktavardžių kirčiavimo normų kodifikacijos kaita. *Aiškinamųjų bendrinės kalbos žodynų aktualijos*. Sudarė R. Petrokienė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2006, p. 74–89.
- [10] PIROČKINAS, Arnoldas. Kirčiavimo spąštai. *Gimtoji kalba*, 1992, Nr. 10, p. 6–9.
- [11] PUPKIS, Aldonas; STUNDŽIA, Bonifacas. Žvilgsnis į tarties žodyną kodifikacijos ir vartosenos požiūriu. *Kalbos kultūra*, 1987, Nr. 53, p. 44–57.
- [12] SENKUS, Juozas. Aktualūs kirčiavimo klausimai. *Kalbos kultūra*, 1970, Nr. 19, p. 55–69.
- [13] SKARDŽIUS, Pranas. *Lietuvių kalbos žodžių daryba*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 1943. 768 p.
- [14] SKARDŽIUS, Pranas. *Lietuvių kalbos kirčiavimas*. Chicago: Pedagoginis lituanistikos institutas, 1968. 117 p.
- [15] VAITKEVIČIŪTĖ, Valerija. *Lietuvių kalbos tarties pagrindai ir žodynas*. Vilnius: Pradai, 2001. 1241 p.
- [16] VAITKEVIČIŪTĖ, Valerija. *Bendrinės lietuvių kalbos kirčiavimas*. Kaunas: Šviesa, 2004. 270 p.
- [17] VITKAUSKAS, Vytautas. *Ar sunkus lietuvių kirčiavimas*. Vilnius: Mokslas, 1988. 118 p.

- [18] DŽ₁ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Ats. red. J. Kruopas. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros I-ka, 1954. 990 p.
- [19] DŽ₂ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Ats. red. J. Kruopas. Vilnius: Mintis, 1972. 974 p.
- [20] DŽ₃ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vyr. red. St. Keinys. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų I-ka, 1993. 967 p.
- [21] DŽ₄ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vyr. red. St. Keinys. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000. P. 967.
- [22] DŽ_{6e} – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vyr. red. St. Keinys. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2006.
- [23] LKRŽ – *Lietuvių kalbos rašybos žodynas*. Ats. red. J. Lazauskas. Kaunas: Valstybinė enciklopedijų, žodynų ir mokslo literatūros I-ka, 1948. 439 p.
- [24] LKŽ 1 – *Lietuvių kalbos žodynas*. Ats. red. J. Kruopas. T. I. Vilnius: Mintis, 1968. 1230 p.
- [25] LKŽ 3 – *Lietuvių kalbos žodynas*. Ats. red. K. Ulvydas. T. III. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros I-ka, 1956. 820 p.
- [26] LKŽ 5 – *Lietuvių kalbos žodynas*. Ats. red. K. Ulvydas. T. V. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros I-ka, 1959. 1008 p.
- [27] LKŽ 12 – *Lietuvių kalbos žodynas*. Vyr. red. K. Ulvydas. T. XII. Vilnius: Mokslas, 1981. 1220 p.
- [28] LKŽ 20 – *Lietuvių kalbos žodynas*. Vyr. red. V. Vitkauskas. T. XX. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto I-ka, 2002. 1158 p.
- [29] LV – *Lietuvių kalbos vadovas*. Sud. P. Skardžius, St. Barzdukas, J. M. Laurinaitis. München: Lietuvių tremtinių bendruomenė, 1950. 606 p.
- [30] MLKŽ – *Mokomasis lietuvių kalbos žodynas*. Sud. M. Norkaitienė, R. Šepelytė, Z. Šimėnaitė. Vilnius: Baltos lankos, 2000. 549 p.
- [31] MŽ – *Mokomasis lietuvių kalbos rašybos ir kirčiavimo žodynas*. Sud. P. Kniūkšta ir A. Lyberis. Kaunas: Šviesa, 1989. 367 p.
- [32] TŽ – *Lietuvių kalbos tarties žodynas*. Sud. V. Vitkauskas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001. 318 p.

VIDAS KAVALIAUSKAS, GINTARĖ PALIUKĖNAITĖ

On the accentuation norms of simple nouns corrected by the State Commission of the Lithuanian Language

Summary

In 2003, the State Commission of the Lithuanian Language (SCLL) corrected the accentuation norms of 45 simple (primary) nouns. The decision of the SCLL was made with reference to language systemisation requirements and certain fragmentary data of real-life usage. No comprehensive studies of real-life usage in individual regions of Lithuania have been carried out to this day. The Commission proposed to correct the norms of individual simple nouns in consistence with the principle of the change of norms through variants: usually, the new accentuation variants are designated as secondary variants; the proposals to make more radical changes of certain non-systematic linguistic facts were comparatively rare (to refuse them or to establish

the new variants as the principal variants at once). In certain cases, the Commission offered to refuse the former accentuation variants by preserving more systematic and more commonly used variants. The key goal and objectives of this study were to find out the actual usage of the accentuation variants of the simple nouns corrected in the SCLL Recommendation (*On Accentuation of Certain Simple Nouns*, No. K-2) by conducting a survey in various Lithuanian regions. 500 people from different localities of Lithuania (Lazdijai District, Molėtai District and Prienai Town) participated in the survey. The survey has revealed that the majority of the corrected norms of simple nouns are supported by real-life usage. In the case of 12 simple nouns (*dumblas, gandrai, kardas, rakandas, šalmai, šarvas, tauras, urvas, žvynas, liauka, šlovė, rūšis*), the new accentuation norms are supported by the actual usage only partially. The accentuation variants, previously considered as accentuation mistakes and now established as the secondary accentuation variants by the Commission, are much more popular than the principal variants. With such tendencies of real-life usage in the future, the order of accentuation variants could be reversed. The actual usage does not support the decision of the SCLL to reverse the accentuation norms of the simple noun *sėbras*. The accentuation norm of this noun should be corrected in the future. The research data on the actual accentuation of simple nouns could be of use to the codifiers of accentuation norms and linguists studying the change of accentuation norms and the tendencies of real-life usage.

Key words: codified accentuation norm, real-life usage, simple nouns, stress, Standard Lithuanian